

BURSA'DA ZAMAN

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR

BÖCEKTEN İPEĞE MEDENİYET YOLCULUĞU >> s22

Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu

BURSA'DA ZAMAN

Yıl: 6 Sayı: 24
Temmuz 2017
Yerel Süreli Yayın

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir
Belediyesi Adına
Recep Altepe

YAYIN YÖNETMENİ

Saffet Yılmaz
Sorumlu
sftyilmaz@gmail.com

KATKIDA BULUNANLAR

Aziz Elbas
Ahmet Erdönmez
İbrahim Büyükfuran
Sefer Göltekin

FOTOĞRAFLAR

İzzet Keribar
İsmail Şeker
Nilay Şahinkanat İlcebay
Yasin İlcebay
Mehmet Esen
Saffet Yılmaz
Yasin Yıldırım
Ferhat Sarp

KAPAK FOTOĞRAFI

İsmail Şeker

YAPIM ve REDAKSİYON

FG İletişim
(0224) 233 70 43
www.fgiletisim.com

BASKI

SalMat Basım
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1
İskitler / Altındağ / Ankara
(0312) 341 10 20 - 21 - 24
info@salmat.com.tr
www.salmat.com.tr

www.bursadazamandergisi.com

Değerli Bursa'da Zaman okurları,

2017 yılının son sayısı ile karşınızdayız. Bizim için, Bursa ve Türkiye için önemli bir yıldır; tarihi mirasın ihyası noktasında çok önemli başlangıçlara sahne oldu. Bursa'da Zaman'ın da varlık nedeni olan, tarihi mirasımızın bize ve ecdadımıza yakışır şekilde ayağa kaldırılması, şehirlerimizin tarihten gelen özgünlüğünü koruması meselesi, 2017 yılı boyunca çokça kafa yordığımız bir mesele idi. Bursa özelinde önemli bir noktaya geldiğimizi düşünüyorum fakat en az bunun kadar önemli olan nokta şudur; son 15 yıl içinde Tarihi Kentler Birliği şemsiyesi altında Anadolu'da çok önemli bir hamle başladı. Restorasyonlardan somut olmayan kültür mirası değerlerin günümüze kazandırılmasına ve müzeler kadar pek çok konuda Anadolu ayakta! Bize göre pek çok konunun da başlangıç noktası Bursa. Mesela müzeler.

Öncesinde 20'yi aştık, 2017 yılı içinde de 4 müzeyi hayata geçirdik. Derginin de konusu olan son müzemiz bıçakçılık üzerine. Bursa'da bıçak üzerine oluşan birikimi müzeye taşıdık. Gerek ustaların anıları ve gerekse el emeği tarihi bıçaklarla müze doldu taşıtı ama çok yakında mevcut fiziki koşullarını zorlayacağını hep birlikte göreceğiz.

Bursa'da Zaman'ın elinizdeki sayısında bıçak müzesinin yanı sıra, sevgili Metin Önal Mengüşoğlu dostumuzun 'Hür Düşüncenin Erdemi' üzerine düşüncelerini, önemli mabetlerimizden biri olan 1. Murad Hüdevendigar Camii ve Külliyesi'ndeki hat eserleri zenginli-

ğini, Bursa ve İstanbul'da derin izler ve eserler bırakmış olan Akbıyık Sultan ve eserlerini, İznik'teki Roma tiyatrosunda gelinen son durumu, Gölyazı-Kocadere-Marmara Denizi arasındaki olası antik yerleşimleri ve tarihte pek çok kez karşı karşıya gelmiş olsak da, dostlukları konusunda bir hayli anı biriktirdiğimiz Macarlar üzerine çok değerli yazılar okuyacaksınız. Günümüzde Ortadoğu'da süren savaş nedeniyle milyonlarca insan mülteci durumuna düştü. Avrupa'nın bugün mültecilere bakış açısı ile yüzyıllar önce topraklarına sığınan Macar mültecilere ecdadımızın nasıl baktığını okuyacak ve ecdadımızla bir kez daha gurur duyacaksınız. Yazar dostlarımıza bir kez daha teşekkür ediyorum.

Dergimizin ana dosyalarından biri de kamu yayıncılığı ve ipek. Biliyorsunuz, ülkemizde en fazla yayın üreten yerel yönetimlerden biriyiz. Yakın tarihte 8 önemli yayını daha Bursa belgeliğine sunduk. Bunlardan biri de ipek üzerine idi. İpek böceğinin kozadan ipeğe giden hikayesini hem yazdığı hem fotoğrafı için sevgili İsmail Şeker'e ve konunun tarihi arka planını, Bursa'nın ipek kimliğini kaleme alıp bizimle paylaştığı için Prof. Dr. Cafer Çiftçi'ye teşekkür ediyorum.

Keyifli okumalar diliyorum.

Recep ALTEPE

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

s4

s16

s22

s26

s38

s64

s68

s76

s80

s84

s100

- S4 Birikim Müzeye Dönüştü: Bursa Bıçak Müzesi / Aziz Elbas
S8 İznik Roma Tiyatrosu Kazılarında Son Durum / Aygün Ekin Meriç
S12 Bursa Belleği Yeni Kitaplarla Zenginleşiyor / Sefer Göltekin
S16 Bursa'da İpekçilik / Prof. Dr. Cafer Çiftçi
S22 Böceğin İpeğe Yolculuğu / Dr. İsmail Şeker
S26 Düşüncenin Erdemi ya da Hakikat Tekelciliği / Metin Önal Mengüşoğlu
S30 Kerbela Kâşifi Âşık Çelebi / Mustafa Kara
S32 Ata Demirer ve Veledi Harir (Ak Bıyık) Camii / Ömer Kaptan
S34 Suriçinin Birinci Camiinde Bursa Manzarası! / Samet Altıntaş
S38 Bir Bahçeden Bir Bahçeye Geçer Gibi: Macaristan / Mehmet Esen
S48 Macar Misafirlerimiz ve II. Ferenc Rakoczi / Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim
S52 Tarihte Osmanlı-Macar İttifakı ve Mülteciler / Sadettin Eğri
S58 Bir Macar Yurtsever; Imre Thököly / Prof. Dr. Cafer Çiftçi

- S60 Osmanlı Misafirperverliği ve Macar Sığınmacı: Lajos Kossuth / Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan
S62 Tata Kalesi'nde Cenk Türküleri Söylenir / Mehmet Esen
S64 Apollonia Ad Rhyndakos Kentinin Lokalizasyonu Üzerine / Prof. Dr. Mustafa Şahin
S68 Hüdavendigar Külliyesi Yazıları / Ömer Kaptan
S72 Mehmet Akif'in 'Zümrüt Tahtı' / Samet Altıntaş
S78 Tirilye Günlüğü / Cihan Taşan
S80 Osmanlı Kenti Bursa'nın Yapılı Çevresinin Oluşumunda; Kadın Eli / Engin Yenal
S84 Bursa'yı Yeniden Anlamak / Prof. İlhan Özkeçeci
S90 Bursa'nın Simgesi Ahmet Vefik Paşa Bursa Devlet Tiyatrosu Nasıl Açıldı? / Uğur Ozan Özen
S96 Bursa'nın 'Nevi Şahsına Münhasır'ları / Sefer Göltekin
S100 At Türk'ün Kanadır! / Yüksel Baysal
S102 Bursa'da 2017 'Yaz'ı

Apollonia Ad Rhyndakos Kentinin Lokalizasyonu Üzerine

Fransız gezginler M.P. Le Bas – S. Reinach tarafından 1888 yılında çizilen gravürde Gölyazı

Bursa İli, Nilüfer İlçesi, Gölyazı Mahallesi'nde yer alan Apollonia antik kenti, Bursa-İzmir karayolunun 35. kilometresinde, yolun 7 kilometre güneyinde uzanmaktadır. Modern yol, "Gavur Mezarlığı" olarak adlandırılan nekropolün ortasından geçerek antik kente ulaşır. Apolyont Gölüne (antik Apolloniatis-modern Ulubat) adını veren Apollonia, gölün kuzeydoğu kıyısından gölün içine doğru ilerleyen yarımada ve onu izleyen ada üzerine kuruludur.

Altyapı çalışmaları esnasında bulunan mermer kaplı zemin ve göle doğru inen mermer basamaklar.

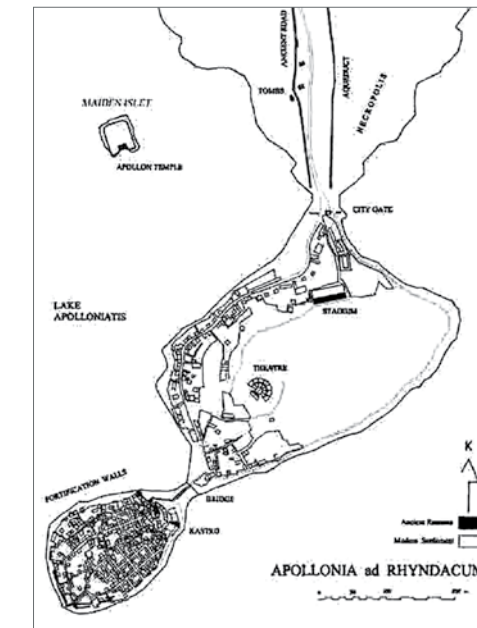
Kazi çalışmalarından sonra "Nişli Alan".

Apollonia, Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisidir. Plinius'a göre (NH. 5, 142), Rhyndakos Çayı Asia ve Bithynia Eyaletlerinin sınırında yer almaktadır; eğer Odryses-Rhyndakos sınır çizgisi olarak kabul edilirse; Apollonia ile birlikte Odryses'in(Nilüfer Çayı) güneyinde kalan topraklar Asia Eyaleti, Daskyleion ile birlikte Irmağın kuzeyi ise Bithynia ve Pontus Eyaletleri sınırları içerisinde kalmaktadır.

Apollonia isminin Bergama Kralı II. Attalos tarafından annesi Apollonis'in anısına verildiği düşünülmektedir. Kentin mitolojik tarihinde ise adının kaynağı Tanrı Apollon'a dayandırılmaktadır. Ada bölümünde devam eden modern yerleşimde birbirini belli bir düzen içerisinde paralel kesen sokaklar dikkat çekmektedir. 2015 yılında Gölyazı'da yaptığımız yüzey araştırmalarında, yapı kalıntılarına göre sokak organizasyonunun Antik Çağ kentini devam ettirdiği gözlemlenmiştir. Buna göre ada bölümünde hippodamos/izgara kent planının uygulandığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Yarımada bölümünde ise yerleşimin güney yamaç boyunca uzandığı tahmin edilmektedir. 2016 yılında yapılan alt yapı çalışmaları esnasında ortaya çıkan ve tekrar kapatılan mermer zemin kaplaması ve göle doğru inen basamaklı yol bu gözleminin haklı olduğunu göstermektedir.

Antik kente ait kült alanı, stadion, tiyatro gibi kamu yapıları ise yarımada Zambak Tepe'nin yamaçlarına inşa edilmiştir: güneybatı yamacında tiyatro, kuzey yamacında stadion, doğu yamacında ise nişli bir kült alanı. Nekropol ise kente ulaşımı sağlayan yolun her iki tarafında uzanmaktadır. Kentin koruyucu tanrısı Apollon'a ait temenosun, ana karanın yaklaşık 1 kilometre güneyinde yer alan Kız Ada üzerinde olduğu düşünülmektedir.

Gölyazı planı üzerinde antik kente ait bilinen kalıntılar

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Bursa Müzeleri Müdürlüğü Başkanlığında, Uludağ Üniversitesi adına danışmanlığımızda sürdürülen kurtarma kazı ve araştırmalarına Nilüfer Belediyesi'nin sponsorluğunda 2016 yılında başlanmış ve devam etmektedir. Geçtiğimiz süre içerisinde nekropol adı verilen Antik Dönem mezarlığının bir bölümünde, kutsal alan olduğunu düşündüğümüz Nişli Alan'da ve Kız Ada üzerinde kazı çalışmalarına devam edilmiştir.

Gölyazı'da yer alan antik kentin adı "Apollonia ad Rhyndakos" olarak bilinmektedir ve literatüre bu şekilde geçmiştir. Bilindiği gibi, Apollonia antik dönemin moda kent isimlerinden birisidir. Karia, Thrakia, Pisidia, Illyria ve Mysia bölgeleri de dahil olmak üzere antik coğrafyada Apollonia ismiyle anılan otuzun üzerinde kent bulunmaktadır. Bundan dolayı da Apollonia'ların birbirine karışmaması için bir takım sıfatlar kullanılmıştır.

Gölyazı'da bulunan Apollonia bugüne kadar "Apollonia ad Rhyndakos" olarak kabul edilmiştir. Bu sıfat ile kentin ismi tercüme edildiğinde Rhyndakos (Kocasu/Orhaneli Çayı/Mustafakemalpaşa Çayı) Irmağı kenarındaki Apollonia anlamı ortaya çıkmaktadır. Rhyndakos/Mustafakemalpaşa Çayı, Apolyont/Ulubat Gölü'nü beseleyen en önemli ırmaktır ve yöre için hayati önem taşır. Ancak Rhyndakos, Apollonia kentinin

Kız Ada 2016 yılında ot temizliğinden sonraki görünümü.

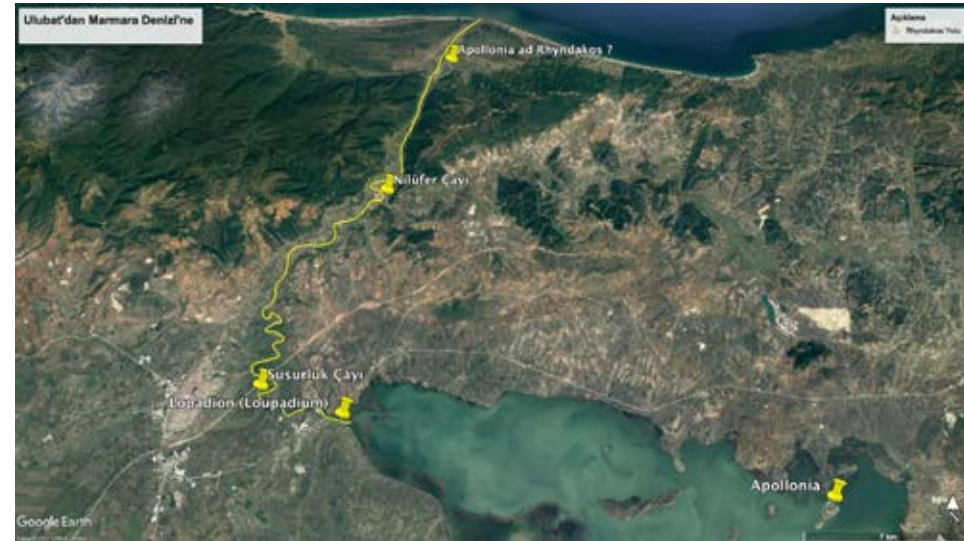
yaklaşık 15 kilometre güneybatısında, diğer bir ifade ile kente göre karşı kıyıda göle karışmaktadır. Yani Apollonia kenti ile doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durumda Rhyndakos Irmağı kenarındaki Apollonia ismi kafa karıştırmakta ve kenti tam olarak nitelememektedir.

Kafa karışıklığını Apollonia a.R. kentinin yerini tanımlayan bazı antik yazarların ifadeleri de artırmaktadır. Örneğin Amasyalı Strabon, Apollonia a.R. kentinin yerini tarif ederken, Daskylitis/Manyas Gölü'nün yakınlarında bulunan Rhyndakos Çayı'nın üzerinde yer aldığını ve Kyzikoslara ait olduğunu söylemektedir (Strabon, 60, C575, 10). Strabon açıkça Apollonia a.R. kentinin Rhyndakos Çayı'nın kenarında bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla da yetinmeyip Apollonia a.R. kentinin göl kenarında bir kıyı yerleşimi olmadığını altını da çizmektedir. Bu arada Ulubat Gölü'nden de hiç bahsedilmemektedir.

Bu konuda bilgisine başvurabileceğimiz bir diğer kaynak W.M. Ramsay'dir. Ramsay, Aziz Quadratus'un Miletoupolis'e ulaşmak için izlediği yolu tanımlarken; "Aziz Quadratus'un Nikomedia'dan alınarak Nikaia'ya, oradan Apameia'ya, oradan Caesarea'ya, oradan Apollonia'ya ve oradan da Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaştırıldığından" bahsetmektedir. Diğer bir ifade ile Mudanya üzerinden Zeytinbağı/Trilye

yakınlarında bulunan Caesarea Germanica/Kapanca'ya, oradan da Apollonia geldikten sonra, Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaşmışlardır. Bu tanımda da günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilmek istenen Apollonia a.R. kenti yol güzergahı dışında kalmaktadır.

Bütün bu ipuçları alt alta sıralanırsa Apollonia a.R. kentinin Gölyazı'ya lokalize edilmesinde oldukça erken davranıldığı anlaşılacaktır. İlk olarak Alman bilim insanı E. Schwertheim, henüz yayınlanmamış olan "Apollonia a.R. Testimonien und Inschriften

Ulubat Gölü'nden Marmara Denizi'ne ulaşan Rhyndakos'un yatağını gösterir uydu fotoğrafı.

bis in byzantinische Zeit" isimli kitabında bu konuyu gündeme taşımış, Apollonia a.R. kentinin yerini Gölyazı'da değil de, Ulubat Gölü'nün çıkışı ile Rhyndakos'un Marmara Denizi'ne döküldüğü güzergah arasında bir yerlerde aranması gerektiğini savunmuştur. Schwertheim'in hipotezini bugüne kadar Gölyazı'da yapılan araştırma ve kazılarda antik kentin Apollonia a.R. olduğunu dair herhangi bir yazılı belgenin bulunamış olması da güçlendirmektedir.

Çavdarhisar/Kütahya'dan başlayıp, Ulubat Gölü üzerinden Marmara Denizi'ne ulaşan ırmağın tamamı Antik Çağlarda Rhyndakos olarak adlandırılmıştır. Aynı ırmak günümüzde kat ettiği yol boyunca değişik isimlerle anılmaktadır: Keles'te "Kocasu", Orhaneli'de "Orhaneli Çayı", ovaya indiğinde "Mustafakemalpaşa Çayı", Ulubat Gölü'nden çıkıp Marmara Denizi'ne dökülene kadar "Çapraz Çay".

Rhyndakos, Ulubat Gölü ve günümüzde kurumuş olan Kırmasti Gölü'nü Marmara Denizi'ne bağlayan en önemli bağlantılardan birisidir. Bu su yolundan dolayı, Uluabat Gölü kıyısında bulunan Apollonia ve Kırmasti Gölü kıyısında bulunan Miletoupolis kentleri Efes Liman Kayıtları'nda gümrüğü bulunan liman kentleri arasında gösterilmektedirler.

Günümüzde "Çapraz Çay" olarak bilinen Rhyndakos üzerinden denize ulaşan bir su yolu olduğunu gösteren en güzel belgelerden birisi Chr. Texier'in 1835 yılında Marmara Denizi'nden Ulubat Gölü'ne Rhyndakos üzerinden yaptığı yolculuktur: "1835 Nisan'ında, hükümetin "la Mesange" adındaki bir Fransız

Rhyndakos Irmağı

kotrası ile su araştırmaları için komşu küçük adadaki Calolimno Limanı'na geldik. Buradan kumandanın getirttiği büyük bir filikaya binerek birkaç subayla beraber o zamana kadar yatağı bilinmeyen nehrin yukarısına doğru çıktık. Nehir, Mısy (Mysie) Dağlarının devam eden silsilesine son veren güzel bir vadi ile denize dökülür. Vadinin genişliği yaklaşık beş yüz metredir; oldukça büyük gemiler, nehrin içine doğru 10 km kadar çikabilirler ve "İskele" denilen bir köyün önünde dururlar. Burada geçiş parası alan bir büro vardır. Çeşitli mesafelere konulmuş işaretler, gemilerin karaya oturmaksızın geçebilecekleri istikameti gösterir. 6 km çıkıldıktan sonra Nilüfer suyunun genişliği 40 metre kadar olan ağız, sağ tarafında (doğu taraf) bırakılır. Nehir burada iki dağ silsilesi arasında sıkışır ve akışı hızlanır. Gemicilerimiz karaya çıkarak filikayı sürüklemek suretiyle yürütüldü. Akşam vakti iskeleye ulaştık. İskele, buz renkli mermerden bir yüzey üzerine yapılmıştı. Bu mermer damarının, nehrin ağızından Kyzikos'a kadar olan dağ silsilesini oluşturduğu zannedilir. Bizim niyetimiz Orhaneli Çayı (Rhyndacus) aracılığıyla Ulubat (Apollonias) gölüne girmektir; sertçe bir kuzey havasıyla sürekli olarak itilerek yürüyorduk ve suların hiçbir birleşme noktasını bulamayarak nehir bize sürekli olarak genişliyor gibi görünüyordu. En sonunda Mihaliç (Miletoupolis/ Mustafakemalpaşa) şehrini uzaktan bir tepe üzerinde gördük. Hangi sulara olduğumuzu bilemeyerek yaklaşık 30 km kadar yol almıştık. Göle karışan nehrin akışı çoğunlukla sarmaşıklı ağaç, kök ve kütükleriyle engellere rastlıyordu; hiçbir insan izi görmüyorduk. En

sonunda karaya ulaşarak gözümüze ilişen orada oturan birkaç kişinin arkasından adam gönderdik. Bunlardan Orhaneli çayı (Rhyndacus) yatağını çoktan geçmiş olduğumuzu ve Simaul'den gelen Su Şiğirli/Susurluk üzerinde gezdiğimiz öğrendik. Mihaliç'ta kısa bir süre kaldıktan sonra, orada oturanlardan birinin işaretiyle nehri inerek, Ulubat'ın önünde demirledik".

Texier'in notlarından İskele isimli bir köy olduğu, bu köyde bulunan iskele üzerindeki büroda ırmak yolunu kullananlardan

belli bir ücret/vergi alındığı, yol boyunca teknelerin karaya oturmaması için işaret levhalarının yerleştirildiği, bazı noktalarda suyun güçlü akması nedeniyle teknelerin karadan çekildiği, bir ara yanlışlıkla Susurluk Çayı yoluna devam etseler de sonunda geri dönerek Ulubat Gölü'ne ulaştıklarını öğreniyoruz. Demek ki, 19. yüzyıla kadar Rhyndakos su yolu aktif olarak kullanılmış, ancak günümüzde herhangi bir nedenle unutulmuştur.

Ulubat Gölü'nden Marmara Denizi'ne uzanan su yolunda yolculuk edilemeyeceğini test etmek amacıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden Saffet Yılmaz Bey ile iki defa ırmak boyunca yolculuk ettik. Yaklaşık 35 kilometre uzunluğundaki ırmak, Ulubat Gölü'ne yaklaşık 5 kilometre mesafede Susurluk Çayı ile, Marmara Denizi'ne dökülmeden önce ise Nilüfer Çayı ile birleşmektedir. Getirdiği sanayi pisliği nedeniyle Nilüfer Deresi'nin ırmağa karıştığı yer göz ardı edilirse, yol boyunca birbirinden güzel doğa manzaraları ile karşılaşmak mümkün.

Tekrar konumuza dönersek, Rhyndakos, hem yatağının geniş olması, hem de denize doğru fazla eğimli olmaması nedeniyle Marmara Denizi'ni iç bölgelere bağlayan önemli bir yol bağlantısıdır. Su üzerinden yapılan ulaşımın kontrollü bir şekilde düzenlenmesi ve yapılan ticaretin vergilenmesi gereklidir. Bundan dolayı da güzergah üzerinde "İskele Köyü" gibi antik bir yerleşimin olmalıdır. Diğer bir ifade ile günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilmek istenen Apollonia ad Rhyndakos kentinin Rhyndakos kenarında aranması gerekmektedir. Gölyazı'da bulunan antik kenti ise Apollonia olduğu konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Muhtemelen birbirine çok yakın iki Apollonia kentini birbirinden ayırt etmek için Rhyndakos kenarında bulunan Apollonia ad Rhyndakos ismi verilmiştir.

Kaynakça

- M.P. Lé Bas – S. Reinach, Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure (Paris 1888).
- A. K. Öz, Uluabat Gölü Çevresi Mimari ve Arkeolojik Yüzye Araştırması (Bursa 2017).
- W.M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. M. Pektaş (İstanbul 1960).
- M. Şahin – Y. Polat – T. Zimmermann, "Der Hafen von Kapanca. Ein neuer Vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica", OLBA 19, 2011, 203 – 232.
- M. Şahin, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II, Nilüfer İlçesi I (Bursa 2016).
- Chr. Texier, Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, çev. A. Suat (Ankara 2002), özellikle 241 vd.